

Ўзбекистан Республикасы Илимлер Академиясы
Қарақалпақстан бөлиминин

ХАБАРШЫСЫ

Журнал 1960-жылдан баслап шығып атыр

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси
Қорақалпоғистон бўлимининг

АХБОРОТНОМАСИ

Журнал 1960 йилдан нашр қилинмоқда

ВЕСТНИК

Қарақалпақского отделения
Академии наук Республики Узбекистан
Журнал издается с 1960 года

№ 3
(280)

Нукус-2025

«Маржан: Яқ, ол мениң биринши күйеуім!
Зийнеп: (сүүретке қарамай) Қалай солай болып қалды. Ол мениң күйеуім. Қақ бөлинип кетсең де..е!»

(Қоңсы хаял тасада пайда болады, буларды тыңлап турады.)

Зийнеп: Абайлап сөйле, ол мениң күйеуім!

Маржан: (сүүретке қарамай) Яқ, сен алжасып тұрсаң! Ол мениң күйеуім!

Қоңсы хаял: (тасадан залға қарап) Өйп-пей, мыналардың күйеуі алжасып кеткен бе? Тал түсте күйеуге таласып өлип атыр ғой! Қой, қурысын, кетейі..нн! (ол кетип қалады).

Маржан: (сүүретке қарамай) Яқ, ол мениң күйеуім!

Зийнеп: (сүүретке қарамай) Яқ, ол мениң күйеуім!

Минайхан: (қолындағы гүлин ылақтырып жиберіп) Ұй, мыналар кимге таласып атыр десем, мениң күйеуіме таласып атыр ғой! Ұй, сизлер кимнің күйеуіне таласып атырсыз? Ол бизің күйеуі! Бизің күйеуі! (Минайхан оларға тура умтылады. Үшеуі сүүретке қарамай қырғын таласып кетеді. Иштен Манас, Ғумша, Қабыл жууырып шығып, оларды айыра баслайды. Усы ұақытта бөлмеден кийинген Жәдигер де атылып шығып, оларды айырыуға араласады. Оның үстиндегі кийімлері масқарашылық. Ол бул үйге алып келинген кийімлерди кийип алған. Балағы дизесинен сәл өткен шалбар, жеңлері уп-узын бир көйлек, басында көзине түскен қалпақ, аұзында махорка трубка, қулласы кийімлері күлкили болып жараспай тур)» [3.38].

Шығармада комедиялық ситуацияны жаратыуда диалог пенен қоса ремарканы да жийи қолланыу халаты С.Жумағұловтың барлық комедиясында шебер бериледи. Жоқарыдағы көринисте де Маржан, Зийнеп хәм Минайханның психологиялық халатын күлкили жағдайда сәулелендириу ушын қолланылған диалог ремарка менен жетилісип, толық қәлпине келтирилген. Бир ғана сүүреттің алмастырылып илдирилиуі хәм персонажлардың буннан хабарсыз, билмегенликтен тартысып кетиуі, және Минайханның келип «мениң күйеуіме таласып атыр ғой» деп тартысқа араласып кетиуі залдағы тамашағөйлерди еркисіз күлдиреди. Бул комедияның кульминациясы ушын утымлы таңланған көринис.

Қайсы бир драмалық шығармада сөзсиз хәрекетлер көп ушырасатуғын болса, сол шығармада ремаркалар жийи қолланылады. С.Жумағұловтың «Экстрасенс» комедиясында

ремарканың әжайып үлгилери ушырасады. (Тилекке қарсы, усындай жоқары талғам менен дөретилген комедия елеге шекем баспа жүзин көрмеді). Комедияда персонажлардың хәрекетлери диалог пенен динамикалық бирликте раўажланады. Бунда ремарканың көркемлик хызмети айрықша:

«Қалбай: – куда қәлесе, хәзир сезесең! (Ол әсте сыпа кәттің астынан уютюг алып, оны билдирмей розеткаға тығады. Сөйттип ол уютюги оның арқасына әсте жақынлата баслайды). Ал, енди бир нәрсе сезе басладың ба?»

Жоллыбай: – Яқ! Токта, токта! Аўа, бир азырақ жыллылық сезилип тур. Аўа, енди анық сезиле баслады. (Бақырып). Бар екен, бар! Алақанларыңызда анық биоэнергия бар екен! Ал, берекет тап. Усы, денелериме ып-ыссы болып өтип атыр. Ұай, ұай, ұай! (Ол бийхуш болып, хәз етип жатады).

Қалбай: – (уютюги жақын тутып). Қәне, енди сен журналист сөйле! Мениң алақанларымда анық биоток бар екенлигине исендиң бе?»

Жоллыбай: – Ұай-ұай, исендим! Исендим!» [3.6].

Ұзиндиде қатнастырылған төрт ремарканың хәр бирине ұақыяны жеткерип беріу ұазыйпасы жүкленген. Биринши ремарка авторлық баянлаулық ремарка, яғный, персонаждың сыртқы хәрекетин баянлау менен ғана шекленген. Екинши ремарка – жестлик-эмоционаллық ремарка. Бул ремарка Жоллыбайдың хәм қууаныш, хәм хайран қалғанлық сезимлерин беріу ушын берилген. Ұшинши ремарка жестлик-интонациялық ремарка. Бул ремарка арқалы персонаждың сол ұақыттағы хәм оннан кейинги ислениуі керек болған даўамлы хәрекетти көрсетилген. Төртинши ремарка авторлық -баянлаулық, яғный, бул да персонаждың ислениуі тийис болған хәрекетин баянлап тур. Бундай ремаркаларда хәш қандай эмоция көринбегени менен, оларға персонаждың характериниң, халатының еле де ашылыуын тәмийинлеу ұазыйпасы жүкленген.

Жуумақлап айтқанда, С.Жумағұлов драматургиясы жанр мәселеси көзқарасынан қарағанда, қарақалпақ әдебиятында комедияның көркемлик дәрежесин жаңа басқысқа көтерген дөретиушилик кубылыс болып табылады. Оның пьесалары заманағөй темаларды қамтып алып ғана қоймастан, миллий драматургияда комедия жанрының имканиятларын кеңейтип, жәмийетлик хәм көркемлик мазмұнының тереңлесиуіне тәсир көрсетти.

ӘДЕБИЯТЛАР

1. Жумағұлов С. Өтирик жинли. – Автордың үй архиви.
2. Жумағұлов С. Өтирик жинли. – Бердақ атындағы мәмлекетлик музыкалы драма театры архиви. 2009.

3. Жумағұлов С. Күйеуінди берип тур. Автор варианты. – Нөкис. 1989.

С.Жумагулов драматургиясида жанр масаласи
Матмуратова Р.З.

Нукус давлат педагогика институти

Ушбу мақолада қорақалпоқ драматургиясининг бугунги даврдаги ривожини, хусусан, С.Жумагулов ижодидаги жанр хусусиятлари, комедия жанрининг ўрни ва ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган. Муаллиф драматургининг «Ёлғон жинни» (Өтирик жинли), «Эрингни бериб тур» («Күйеуинди бериб тур»), «Экстрасенс» каби комедиялари орқали жамиятдаги салбий иллатлар – порахўрлик, ижтимоий адолатсизлик, маънавий бузуқлик каби муаммоларни юмористик усулда очиб бера олганини таъкидлайди. Бундан ташқари, у комедиявий вазиятни яратишда диалоглар ва ремаркалардан фойдаланишнинг аҳамиятига алоҳида эътибор қаратади. Асарларда бадий образлар орқали муаллиф халқ кулгусига сабаб бўладиган, аммо том маънода ўйлантирадиган сахна кўринишларини яратган. Мақолада С.Жумагулов драматургиясининг жанрий-услубий жиҳатлари, сахна тилидаги етуқлиги, асарларида конфликт структураси ва комик кульминациялар чуқур таҳлил этилган. Тадқиқотда қорақалпоқ комедиясининг бадийи уфқи ва ижтимоий ролига баҳо берилиб, драматургининг маҳорати аниқланган.

Проблема жанра в драматургии С.Жумагулова
Матмуратова Р.З.

Нукусский государственный педагогический институт

В статье анализируется современное развитие каракалпакской драматургии, в частности жанровые особенности в творчестве С.Жумагулова, место и отличительные черты комедийного жанра. Автор отмечает, что драматург смог юмористически раскрыть такие негативные явления в обществе, как взяточничество, социальная несправедливость и духовное разложение через комедии, такие, как «Дурак понарошку», «Одолжи мужа» и «Экстрасенс». Кроме того, он особо подчеркивает роль использования диалогов и ремарк в создании комических ситуаций. Через художественные образы в своих произведениях автор создал сцены, которые вызывали общественный смех, но в конечном счете заставляли задуматься. В статье подробно анализируются жанрово-стилистические аспекты драматургии С.Жумагулова, его сценический язык, структура конфликта и комедийные кульминации в его произведениях. В исследовании оценивается художественный горизонт и социальная роль каракалпакской комедии, определяется мастерство драматурга.

The Issue of Genre in S. Jumag'ulov's Dramaturgy
Matmuratova R.Z.

Nukus State Pedagogical Institute

This article analyzes the current development of Karakalpak dramaturgy, specifically the genre features in S.Zhumagulov's work, the role and characteristics of the comedy genre. The author notes that through the playwright's comedies such as "Liark Crazy", "Give Your Husband" and "Estrasens" he was able to reveal negative phenomena in society – corruption, social injustice, and spiritual degradation – in a humorous way. Additionally, he specifically emphasizes the role of using dialogues and remarks in creating comedic situations. Through artistic imagery in the works, the author created stage scenes that would make people laugh, but ultimately made them think. The article thoroughly analyzes the genre-stylistic aspects of S.Zhumagulov's dramaturgy, the style in stage language, the conflict structure in his works, and comedic culminations. The study evaluates the artistic horizon and social role of Karakalpak comedy, revealing the playwright's mastery.

МУРАТБАЙ НЫЗАНОВТЫҢ ЮМОР-САТИРАЛЫҚ ГҮРРИҢДЕРИНДЕ
ӨМИР ШЫНЛЫҒЫ

Утамбетова А.Ж.

Ўзбекистан Республикасы Илимлер академиясы Қарақалпақстан бөлімі
Қарақалпақ гуманитар илимлер илим изертлеу институты, Нөкіс қаласы

Ғәрезсизлик дәуиринен соңғы 2002–2012-жыллардағы карақалпақ прозасының алға илгерлеуінде, олардың жанрлық жақтан түрленіп барыуында юмор-сатиралық гүрриңлердің орны гиреулі болып табылады. Биз әдебиат теориясынан сатира хәм юмор жанры шығармаларының мазмун мәнісин жақсы билемиз. Сол себепли оның теориялық мәселелерине тоқтап отырмастан, ал айырым жағдайларда базы бир шығармаларда сатира хәм юмор мотивлери болғаны менен сол шығарманы толығы менен юмор-сатиралық жанрға қосыуға болмайтуғын халатларды ушыратамыз. Мысалы, бүгинги карақалпақ гүрриңлерінде сатиралық хәм юморлық шығармалардың дәретиушиси жазыушы М.Нызановтың «Отыз мың биринши операция» гүрриңинде юмор-сатиралық элементлер,

сүүретлеулер болғаны менен ҳақыйқатында бул шығарма таза юмор-сатиралық гүрриң емес, ал өмир шынлығын реалистлик пенен сүүретлеген, мазмуны терең, образлардың улыўма адамгершиликли, гуманистлик характери басым дәретпе болып есапланады. Ал, буны биз улыўма сатира, юмор менен шатастырмауымыз керек. Өйткени, гүрриңде бийтап пенен профессор, врач-доктор арасындағы диалогларда юморлық мотив сезилип турса да, доктор менен бас врач, директор арасындағы гүрриңлерде де қандай да бир дәмөгәйлик қәсийетлер сезилсе де, ал тийкарында гүрриңде профессордың сап адамгершилигин сюжетлик композициялық түрде тереңнен сүүретлеу реализми күшли сәулеленген. Себеби, врач профессор операция алдынан, мүмкин, наўқастың өз баласын өлтиргенин се-

зип турса да, ол бийтапка адамгершилик жүзесинен катнас жасап, операцияға келисим сорайды, баллары, кызларының жағдайларын билгиси келеди. Ал, бийтап болса ол өзи өлтирген баланың экеси болғанлыктан, оған биллип-билмей ул-кызлары тууралы сораулар берип, врачтың жинине тийгенин билмейде қалады. Қараңыз: «Кеширерсиз, доктор! Сизин перзентлериңиздин нешеуи ул, нешеуи кыз? Доктор бул сорауды бийтаптан күтпеген еди. Ийнин көтерип терең дем алды. Үшеуи де кыз, – деди бираздан кейин. Хәммесиде үйли жайлы болып кеткен. Кемпир екеуимиз қалғанбыз үйде. Соң аұыр қозғалып орнынан турды. Доктордың берген жуабы да, орнынан аұыр қозғалыуы да бийтапка бир қыйлы тәсир етти. Орынсыз берген сауалына өзин қолайсыз сезе баслады» [1:192].

Мине, усы жерде оқыушыларға ой сала туғын нәрсе сол, не ушын бийтап қолайсыз сорау берген, не себеп ол аұыр гүрсинип, ийнин жоқары көтерип, терең дем алған еди? Бунның себеплерин жазыушы бирден айтастан, дәрхәл билдиретуғын сюжетлик композициялык компонентлер синтезин дүзбей, ал бул себепти оқыушылар дәретпениң акырында ғана биледи. Әлбетте, бул поэтикалык шеберликтин көрсеткиши.

М.Нызановтың юмор-сатиралық гүрриңлеринде усундай халатларды, әдебий образларды сәулелендириудин жанлы драматизми менен көркем психологиялык сүүретлеудин шебер үлгилерин көремиз. Оның жүдә көп санлы гүрриңлери менен повестлеринде хәм романларында да юмор-сатираның айкын үлгилерин көриуге болады. Тийкарынан қарақалпақ әдебиятыда ғәрезсизлик жылларынан соң юмор-сатираның шебери М.Нызанов деп есапласақ, оның көплеген юмор-сатиралық гүрриңлери басқа китаплары менен қатар «Таңламалы шығармалары» ның үшінши томына киргизилген. Сонлықтан, бул гүрриңлердин барлығына тоқтап отырмай-ақ, ал олардың типик поэтикалык сыпатлы белгилерин айтқанда, гүрриңлердин тематикасы турмыстың әлұан түрли тарауларын, түрли-түрли кәсип ийелери менен әпиуайы адамлардың минез-қулық белгилерин ашып беріуге қаратылған. Олардың барлығының да өзіншелikleri қысқа ямаса ықшам көлемли гүрриңлерден ибарат болып, ең алды менен жазыушы бул дәретпелеринде турмыстың азлы-кем мәүритлерин қысқа, тұжырымлы сәулелендириу ушын диологлардан, қысқа авторлық баянлаулар менен орынлы хәм утымлы пайдаланып қәлем тербеткен.

Жазыушы усыларға сәйкес келетуғын гүрриңнің атамаларын, оларға сай детальлык сүүретлеулерден утымлы пайдалана биледи. Атап айтқанда, автордың «Бир гүзе алтын таптым» деген юмор-сатиралық гүрриңин алып қарайық. Шығармада тийкарынан баспа орын-

лары, типографияда ислеушилердин кәтеликлери тууралы ашшы сатира, орынлы юмор тауып сюжет қура билген.

Гүрриң сюжети бойынша бир журналист жигиттин өзиниң жаңа шығармасын жазып болып «бир гүзе алтын тапқандай» кууанғаны оған газетаның миннетдаршылығын айта келип, бул тууралы мақаланың бир нүктелик қәте менен «Мен бир гүзе алтын таптым» деген тема менен жәриялағанын, сол сөзлерге бола журналист-жазыушыға жүдә көплеген адамлар түрлише юморлық характерге ийе сөзлер менен телефон етип, айырымлары үйине келип мазасын алғанын жазады. Булардың барлығы газетаның жууапкершилигине, яғнай, «алтын тауып алыу» ға байланыслы келип шығып, гүрриңге сюжет тууылады, диологлар драмалық юмор-сатиралық сыпатқа ийе дәретиледи.

Шығармадағы журналист қахарманның бир гүзе алтынға байланыслы айтқан гәпиниң қызықлы таманы усылай дауам ете береді, биреу қарыз сорайды, биреу алтыны бар адам сақ болыуы керек дейди, биреу алтын менен қутлықлайды хәм тағы басқа... Енди ондағы әдебий қахарманның ағасының мына сөзлериниң юморлық сыпатына дыққат аударайық: «Гәпимди бөлмей тур. Мынаған қара! Хәзир қыстың түни, күшик таба алмайсаң. Малда, қой жанлық та бәхәрде тууады. Ийт те хайуанның туқымы. Оған дейин сен былай ет. Базардан бир ғаз сатып ал. Ғаз жүдә серемшил болады. Бийсәубет адам жақынлар кетсе, дәрхәл таңқылдап белги береді. Сондай да тағы бир өзиң шығып жүрме. Қасыңа келинди я балларды ертип шық. Келген адам жараксыз келмейди.

– Аға, мен алтын тауып алғаным жоқ...

– Қой, мен саған душпанман ба?! Тауып алсаң, ала-ғо! Хожалығыңды көтерип ал, жазға шықсаң жайыңа бир зал, бир дәлиз қос. Мен сеннен қарыз сорайын деп атырғаным жоқ. Тек сақ бол деп атырман.

– Яқшы, сақ боламан-деп зорға трубканы жаптым.

Сол күни түни менен түсима урылар енип шықты. Енди және бир сол «тауып алған жигитке бир досты... жети-сегиз миллион сом қарыз берип тұрсаң... Таба тура төлеп берермен...»,– деп телефон етеди.

Сол жети сегиз миллион сом қаяқта?

– Әй, сен-әм! Көзли де жылайды, көзсиз де жылайды деген екен. Бизиң аұылда дуу-дуу гәп. Жораң бир гүзе алтын тауып алыпты деп мени қутлықлайды. Сол алтыннан қосыуыс емес, бир ууыс берсең де жетип атыр. Өзим пуллап аламан. Неше сомға сатқанымды айтаман өзине» [1: 97].

Бул гәптерде аз-кем гиперба болғаны менен шынлыққа жақынлығы арқалы диологлар, ондағы гәп - сөзлер өз юморы хәм расгәйликке уқаслығы арқалы улыуа юмор-сатираға жарасып, шығарманың поэтикасын асырып тур.

Хақықатында да, журналистика менен полиграфия турмысында бундай ерси қылғалар, «қәтелер» болып турады. Ал, бул сыяқлы турмыс шынлығын бөрттирип болса да дыққатқа ылайық сюжетке айландырып гүрриң дөретиуі, әлбетте, бул талант есапланады, М.Нызанов гүрриң хәм тағы басқа әдебий жанрларда да юмор-сатираның шебери. Хәттеки оның терең реализм менен дөретилген «Ақырет уйқысы» романында да юмор-сатираның көринислери терең енисип кеткен. Мысалы, жасы тоқсаннан өткен Өтемурад ақырет уйқысында да екінши жер жүзлик урыс фронтында жүргенде көзи көрмей қалып танк қуып киятырғанда терең окопка түсип кетип өлимнен аман қалғанлығын, танкке қурбан болғанлығын еслейди. Бунда сатиралық хәм юморлық мотивлердің барлығында «таза» сатира деп есаплай берместен, ал қәдимги өмир шынлығының объективлиги сыпатында есапқа алып, оны улыўма сол шығарманың тийкарғы нийети, пафосы менен тугас жанрлық стильлик бағдарынан алжастырмау керек.

М.Нызановтың қарақалпақ сатирасындағы типик қәсийетлериниң бири-бул сол шығармалардағы көркем детальлық предмет ямаса сөзгәп хәм тағы да басқаларды терең сезимталлық пенен дөретпе өзегине айландырып шеберлик көрсетиуі, китапқумарлардың дыққатына ылайық болыуы белгили әхмийетке ийе. Атап айтқанда «Айтпай жүрген өтиригим» деген гүрриңинде усындай көркем детальлық гәп-сөз шығарманың тийкарғы орайында турып, ол үлкен ирониялық әхмийетке ийе болып, айрықша поэтикалық функция атқарады. Айттайық шығармада былайыншы жазылған:

«Биринши класста муғаллимниң айтқанын булжытпай орынладым. Ярым жылдан кейин «Әлипбе» байрамы болды.

– Саған хәрип таныўды ким үйретти? – деди «Әлипбе» муғаллими.

– Әжағам, – дедим мен. Муғаллим шошып түсти.

– Хәмме ата-аналар жыйналып, байрам өтип атырған ўақытта өйдеме. Маған хәмме хәриплерди «Әлипбе» муғаллим үйретти де, якшы ма? Сөйдеп айттым. Негизинде мен мектепке үйдеги әжағам, әжапамлардан хәриплерди үйренип, хәтте «аға», «апа» деп жаза алатуғын болып барып едим. Бирақ оны айтыўға болмайды екен» [1:199].

Демек, жазыўшы сатиралық тил менен бириншиден жас баланың расгөйлиги менен ақ көкиреклигин ашып көрсеткен болса, екіншиден шығармада сатиралық усыл менен иронияны өткирлестирип, жәмийеттеги өтирик сөйлеу сыяқлы социаль-психологиялық процестің сырын ашып таслайды. Қараңыз: «Алтыншы класс ўақтында мектепте қуслар байрамы өтеуғын болды. Маған өпепек хаққында айтасаң деди. Оның басында тажы бар, қанаты қыл, ала хәмме қуслардан бурын келеди деп баслана-

туғын еди.

– Муғаллим, мен өпепекти көргеним жоқ-ғо, – дедим мен.

– Неге? – деди муғаллим таңланып.

– Қалаға өпепек келмейди.

– Сен хәзир қаланың баласы емес, аўылдың баласы болып сөйлейсең.

– Аўылдың баласы болып сөйледим. Көрмесемде өпепекти көргеннен бетер етип тәрийпледим. Сөзин муғаллим жазып берди» [1:199].

Әне, сөйтип, жазыўшы жәмийетимизге тән болған гилең өтирик сөзлерди жыйнап келтирип-ақ үлгили шығарма, социаль жәмийетлик әхмийетке ийе образлар дүньясын ашады унамсыз хәрекетлерди сюжеттиң қысқалығы менен терең сәулелендиреди. Солардың бири жоқарыдағы жас өспиримниң институттағы басынан өткерген, сөйлеген өтириги хәм оған садалық, ақ көкиреклик пенен қарсы турыуы, ямаса ирониялық, юморлық сыпаттың өткирлигине қарайды.

«Сен курсластарының арасында естиярлылау көринесең, баслама көтерип мақала жазып бер.

– Недеп баслама көтеремен?

– Биз әзелий дийханның баласымыз...

– Мен шофёрдің баласыман-ғо, – дедим деканның гәпин бөлип.

– Декан бирден иркилип қалды...» [1:200].

Әлбетте, булардың барлығыда бүгинги жәмийетке аўырыу болып кеткен социаль психологиялық нуқсан екенлиги түсиникли. Сол хәлат М.Нызановтың гүрриңинде өткирлестирип, сатиралық хәм ирониялық характердеги гәп-сөз көркем деталы арқалы терең сәулеленген. Енди усы пикиримиздің даўамы ретинде гүрриңниң жуўмағындағы диалогтағы қысқалық өткирлик пенен суўғарылған иронияның «өтириктиң» сыпатына қарайық: «... Хүрметли дем алыста отырған кексеге радиодан хабаршы қыз келди.

«Ата кекселиктиң гәшти хаққында бес алты аўыз сөйлеп берсеңиз?

– Недеп сөйлейин?

– Өзиңиздің жеке пикириңизди айтсаңыз.

– Менде жеке пикир жоқко!

– Еситиўимизше сиз хәмме ўақытта мәжлислерде шығып сөйлейди екенсиз.

– Оларда меннен хеш жеке пикир сораған жоқ. Өзлери үйретти, мен тәкирарладым. Ақырында бул қызда сол жолды тутты». Солай етип ол хабаршы қыздың сиясатқа сыйымлы өтириклерин тәкирарлаған болады. Қыз ғаррыны жоқары бахалайды. Ондағы сол кексениң жубайы «кемпириниң» сөзлерине қараңыз: «Кемпир жарылып кетейин деп отыр екен. – Алжыған сениң!, – деди хабаршы қыз шығаршықпастан. – Пайғамбар жасына келгенде өйтип не өтирик айтып не дегбирден састың?! Көшемиз абаданласты дейсең, тасландыларды бир айда бир әкетпейди, самал болған күни

ийистен туншыгып өлейин деймиз. Улы кызын жумыстамыз. Жалгыз балаң шабашка излеп ел гезип жүр. Еки кызың жумыс орны кык урып бос отыр. Шаңарагымыз бенен аўызбиршиликте жасаймыз дедиң, аўыз толтырып, келинниң кабагы муштай бөлек шыкпадым...!, – деп. Шайнекти столға дүрс еттирип қойғанда, қақпагы еки бармак ели көтериледи».

– Енди не десең! – маған?

– Өтирик айтпағанда бәле бар ма?!

– Әй, кемпир-эй! Айтпай жүрген өтиригим бе? Аўзым қәлеп алып кеткен мениң! [1:202].

Бул бир қарағанда жеңил юмор болғаны менен ал, шынлығында бүгинги күни еки үйдиң биреўинде болатуғын, ушырасатуғын хақыйқатлық. Бирақ, бизиң баспа сөз орынлары менен рәсмиятшылықта бурынғы дәуирлерден берли киятырған табысларды ғана көгермелеп мақтаў ямаса жәмийетти психологияға сиңип кеткенлиги соншелли терең, оннан кутылыў қыйын шығар. Жазыўшы усы аўырыўдың сырларын үй рузыгершилигинен баслап мектеп партасына шекем, жоқары оқыў орынларына дейин ең жайып кеткен деталларын қалдырмастан сюжетлик-конфликтлик, композициялық бир пүтинликке бириктирип, оны көбинесе усы структураның актив усыл компоненти диалоглар менен шешимге келиўи қыйын ямаса ол мудамы дыққатты тартып, эстетикалық тәсиршеңлиги менен пайдаланады. Усындай қәсийетлери менен М.Нызановтың қәлеген юмор-сатиралық гүрриңлери де усы типте болып, олардағы әсиресе қысқа хәм өткир диалоглар, гәп-сөзлердиң нышанаға дәл

тийиўи, образлылығы хәм жасырын аўыспалы мағаналарға ийе болыўи оның дәрәтпелериниң типик поэтикалық қәсийетлери болып көзге түседи. Жазыўшы усы бағдарда инсанияттың, жәмийеттиң түрли унамсыз қылўаларын, жағымпазлық пенен мақтаншақлықты, өтирик сөйләўди, гүманшыллықты, шарбаяшылықты («Ким женеди?»), бүгинги турмыстағы арзагәйликти («Көшениң абырайы»), инсаният психологиясының нәзик сырлары болған сөзгәплердиң күшин («Адам қалай қартаяды?»), еликлеўшиликти («Садаған кетейин Европа») хәм тағы басқаларды нышанаға алып сыншыл көз-қараслардың өткирлиги, кескир сюжетлик композициялық бир пүтинлик арқалы юмор-сатиралық шығармалар дәрәткенлиги бүгинги карақалпақ прозасы менен тутас көркемлик ойпикирлеримиздиң табысларының қатарына жатады.

Улыўма бүгинги 2000-жыллардан соңғы әдебий процесте гүрриңлердиң раўажланыўында юмор-сатиралық бағыттың да көп түрли қырлары заман талабына дурыс жуўап бериўге хәрәкет етпекте. Бул тараўда айрықша М.Нызановтың қәлемине тийисли шығармалар менен шекленбей К.Самамутов, К.Ерназаров, М.Таўмуратов хәм де С.Исмайловлардың тағы басқада жас қәлем ийелериниң юмор-сатиралық гүрриңлери баспа сөзде жәрияланып, олар да белгили дәреже китапқумарлардың идеялық эстетикалық талабын қандырыўға хызмет етпекте.

ӘДЕБИЯТЛАР

1. Нызанов М. Таңдамалы шығармалары. – Нөкис: Билим, 2018.

2. Расулов А. Бадийлик-безовол янгилик. – Тошкент: Шарқ, 2007.

Муратбай Нызановниң юмористик-хажвий хикояларида хәт хақиқати Утамбетова А.Ж.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлими Қорақалпоқ гуманитар фанлар илмий-тадқиқот институти, Нукус

Мақола проза жанриниң бир тури ҳисобланған юмор-сатира йўналишидаги хикояларға бағишланған. Мақолада М.Нызановниң «Оттиз минг биринчи операция», «Бир кўза олтин топдим», «Айтмай юрган ёлғоним» номли юмор-сатира йўналишидаги хикоялари кенг таҳлил қилинған. Бу хикояларниң мавзуси хәтнинг турли соҳалари, ҳар хил касб эгалари ва оддий одамларниң хулқ-атвори, характери ва маънавий сифатларини очиб беришға қаратилған. Уларниң барчаси хам қисқа ёки хажмдор хикоялардан иборат бўлиб, ҳар бирида ўзига хослик мавжуд. Энг аввало, ёзувчи бу хикояларида турмушниң майда-чуйда ҳолатларини қисқа ва ихчам тарзда акс эттиргән. Шунинг учун хам хажвий ва иронияли характердаги иборалар, диалоглар бадий деталлар ва муаллифлик тасвирлари билан ўринли ва самарали тарзда қўлланилгани кенгтарзда ёритилиб бериледи.

Жизненная правда в юмористико-сатирических рассказах Муратбая Нызанова Утамбетова А.Ж.

Каракалпакский научно-исследовательский институт гуманитарных наук Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан, Нукус

Статья посвящена рассказам в жанре юмористической сатиры, который является одним из видов прозы. В статье подробно проанализированы юмористическо-сатирические рассказы М.Нызанова: «Тридцать тысяч первая операция», «Я нашёл золотого гуся» и «Моя несказанная ложь». Тематика этих рассказов направлена на раскрытие различных сфер жизни, поведения, характера и нравственных качеств представителей разных профессий и обычных людей. Все они представляют собой либо короткие, либо более объёмные рассказы, и каждый из них отличается своей самобытностью. Прежде всего писатель в этих рассказах кратко и лаконично отразил повседневные, на первый взгляд незначительные, жизненные ситуации. Поэтому сатирические и ироничные выражения, диалоги, художественные детали и авторские описания используются уместно и эффективно, что подробно освещается в статье.

The truth of life in the humorous and satirical stories of Muratbay Nizanov